

מציאות קטן

פנקס ביכורים של

מרן

הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

רועה דור התחיה

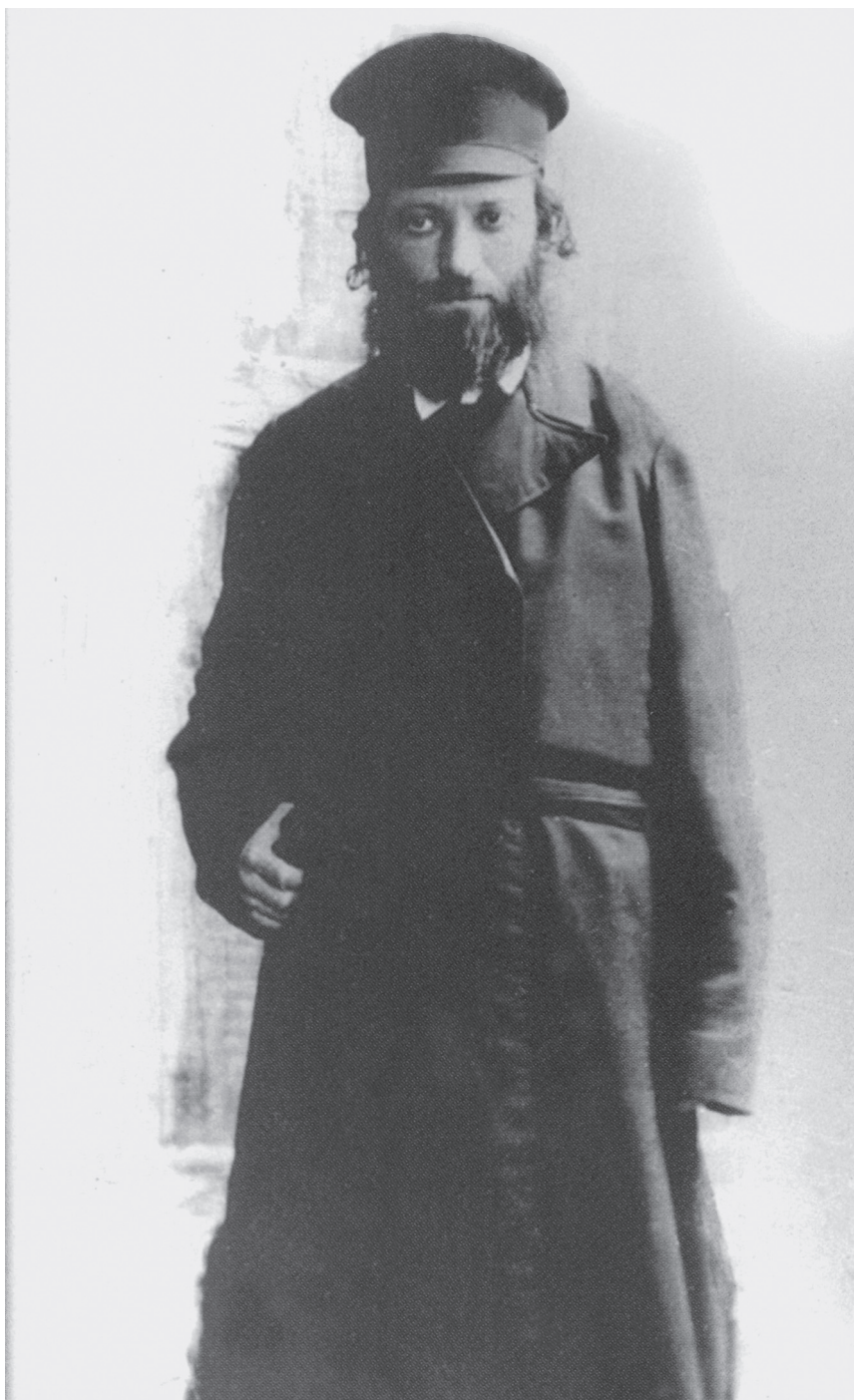
מרא דארעא דישראל

שכתב בצעירותו בשנים ה'תרמ"ט-ה'תרנ"ה
בעת כהנו כרבה של זיימל שבליטא

תוכן העניינים

מבוא	1
נושאי הסימנים	i
הספר מציאות קטן	א
סימנים מ'מציאות קטן' ששובצו בספרי מרן הרב	תקעג
מפתח עניינים	תקעז
מפתח אישים	תרג
שמות רבנים ומחברים	תרו
מפתח מקורות	תרז

מרן הראי"ה קוק, זיימל

מבוא

א.	הפנקס הראשון	1
ב.	זיימל ויהודיה	2
ג.	מרן הרב בזיימל	7
ד.	אסון פטירת הרבנית	24
ה.	יצירתו הרוחנית של הרב בזיימל	31
ו.	מאפיינים בפנקס 'מציאות קטן' והחיבורים המוקדמים של הרב	41
ז.	פרקי 'מציאות קטן' אשר שולבו בספרים	48
ח.	מציאות נבחרות	60
ט.	כתב-היד של מציאות קטן	64
י.	תודות	66

אלו מציאות

"ואקוה שספר זה והספרים שהנני מצפה לחסדי השם יתברך שיעזרני לכתוב, להרחיב ולשכלל במקצע האגדה והרחבת דברי חז"ל, יהיה למעיין ומקור־מים־חיים לאנשי־לב, יראי ד' וחרדים אל דברו, לעורר רוחם להרחיב דבריהם גם המה, במועצות ודעות, באלה הענינים שהשעה צריכה להם מאד".

(מרן הרב, הקדמה ל'עין איה', זיימל)

"הנני כוסף מאד לכתב ולהדפיס כפי יכולתי, אולי על ידי זה יתן ד' ויכירו איזה בעלי יכולת, שראוי לסייע אותי שאוכל להוציא דברים, שהם אצלי גנוזים בלב או בבית, לאור".

(מרן הרב, 'אגרות הראי"ה' א, אגרת נג, עמ' סב)

א. הפנקס הראשון

לפנינו פנקס שכתב מרן הראי"ה בהיותו רב צעיר בעיירה זיימל שבליטא. אף שמעל מאה ועשרים שנה חלפו מאז נכתב חיבור זה, לא נכנס הוא בגדר יאוש. מציאה גדולה באה לידינו, מעות ופירות מפוזרים מצאנו, אבל חייבים היינו בהכרזה כי צבורים המה: חיבור הנקרא בפי מחברו "מציאות קטן" (ע' ב"מ יב, א).

מסתבר לנו שמלבד הספר 'חבש פאר' שעוד ידובר בו בפרק הבא, 'מציאות קטן' הוא למעשה ככל הנראה הקובץ הראשון שכתב הרב ובו הונחה תשתית השיטה של כתיבת קבצים גדולים עמוסים בפסקאות כתבי יד בנושאים מגוונים, כפי מרוצת לימודו ומחשבתו. בשני העשורים האחרונים קבצים רבים שכאלו הופיעו בדפוס: 'שמונה קבצים' ו'פנקסי הראי"ה' א-ד הזהים בחלקם ל'קבצים מכת"ק' א, ב.

הקובץ הבא, השני שכתב הרב בשיטה זו הוא "הפנקס הכפול – פנקס טו-טז" (נדפס בפנקסי הראי"ה ג, ירושלים ה'תשע"ד) ובו גם סעיפים שהוכנסו לימים בספר 'מוסר אביך'¹ שגיבש הרצי"ה כיובל שנים אחר כך בשנת ה'תש"ו ובמהדורה נוספת בשנת ה'תשל"א. הימים הם כאמור ימי כהונת הרבנות הראשונה של מרן הרב בעיירה זיימל (נקראת גם זיימל, זוימל וזיימלי) שבליטא בה כיהן פאר בשנים ה'תרמ"ח-ה'תרנ"ו. הרב הצעיר בעת כתיבת חיבור זה כבן כ"ג-כ"ד שנים.

סגנון כתיבת הרב בשטף וכמעט ללא מחיקות מאפיינת גם את הקובץ הזה ומתברר אם כן שכה היתה דרכו של הרב כבר מימי עלומיו וזו כידוע המשיכה עד פנקסיו האחרונים שנכתבו בירושלים². פנקסים אלו ובתוכם ספרינו שלפנינו, הינם בעלי סגנון תיעודי של כתיבה יומיומית ואינם נושאים אופי שיטתי. נטועים בהם מרוצת חיים של הכותב ואף אירועים וחוויות.

ב. זיימל ויהודיה

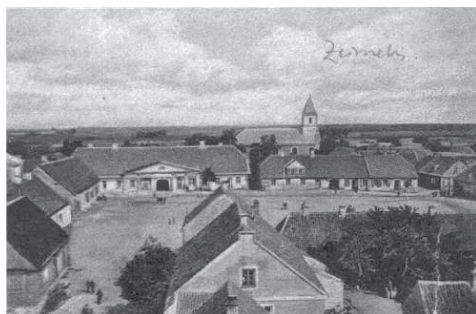
מרן הרב כרבה של זיימל

בעיירה כפרית סגרירית קטנה זו בצפון ליטא אשר בעת שאנו עוסקים בה היתה קרוב למאה שנים כבושה בידי האימפריה הרוסית הגדולה, עמד מרן הרב בראש הקהילה היהודית והתעמק בתלמודו, בכל מרחבי התורה. כמחצית אוכלוסייתה (ולפעמים מעט יותר) יהודים, בהם גם תלמידי-חכמים ויודעי ספר³ ולהבדיל, המחצית השניה היתה מינים אדוקים.

4 ק"מ מהגבול הלטבי היא שוכנת. לצד העיירה זורם נהר הברסטל (Bērstele) המשמש לאיכרי העיירה קיט ודיג ומשרה אווירה בראשיתית.

סמוכה לעיירות יהודיות נודעות כבירז, ואסיקי וז'אגר. "סביבה יפה מאד, שהיה בה מכל

1. בהקדמת הרצי"ה למהדורה הראשונה של הספר 'מוסר אביך' הזכיר שפרקיו נכתבו בשנות הנו"נים והוסיף שמדובר ב"פרקים של אותיות נשמתו משנות התקופה הראשונה, להורחת אורו על פני חיי עס"ד ותורתו, לרומם קרנם במוסר-קודש". וע' 'שיחות הראי"ה' למו"ר הרב משה צבי נרי"ה, פרק ח, מהדו"ב עמ' 90, שהוסיף כי ספר 'מוסר אביך' החל נכתב בזיימל והמשכו בבויסק וכן ע' 'ט"ל הראי"ה' עמ' קיח-קיט. פנקסים נוספים ובתוכם הספר השיטתי 'מורה נבוכים חדש' ('לנבוכי הדור') נכתבו כבר בבויסק.
2. העיר על כך הרב נרי"ה ב'ט"ל הראי"ה' ה'תשמ"ה, פרק ח עמ' קפג.
3. ל"ט מדרשות מרן הרב שנמסרו בפני הקהל בזיימל העלם על הכתב והן מהוות את הספר הנפלא 'מדבר שור' (ראה להלן פרק ב). דרשות שכאלו שמן הסתם הותאמו לקהל שומעיהן מעידות על קהל תלמידי-חכמים מעמיקים ובקיאים.

כיכר השוק במרכז העיירה זיימל בימים קדמונים

חמדות הטבע: יערות עבותים, גני-הדר, שדות-דשא, נהרות ונחלים, ועל הכל: אויר נפלא, צח ומשיב נפש⁴. אוכלוסייתה הכללית במאה הקודמת ובמאה האחרונה לא עמדה אף פעם על יותר מ-1500 תושבים, מתוכם בשיא כחמישים-שישים משפחות יהודיות, סוחרים, אמנים ומעט העוסקים בחקלאות. כמעט לכל משפחה היתה נחלה חקלאית סמוך לביתם⁵. יהודים עסקו בייצור ובייצוא פשתן ותבואה והפכו את זיימל להיות מרכז לייצוא פשתן ודגנים. כל 7 המרכולים לפשתן בעיירה היו בבעלות יהודית, 2 מתוך 3 המכולות, 5 חנויות הבגדים ועוד.

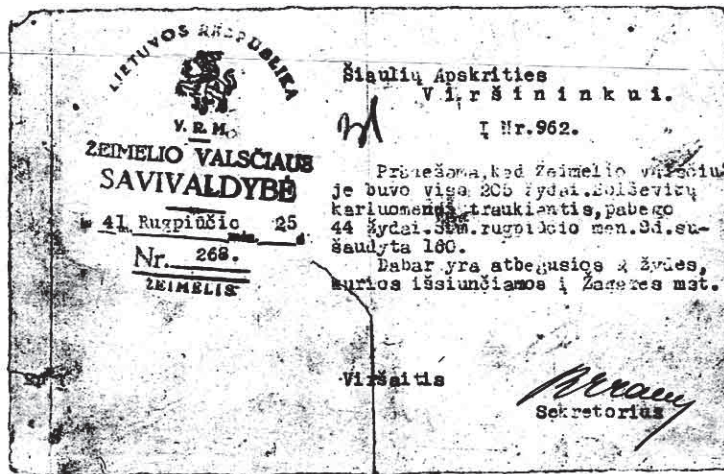
הקהילה היהודית הקטנה הינה אחת הקהילות היהודיות הוותיקות בארצות ליטא, אם לא הוותיקה שבהן. בבית העלמין ישנן מצבות המתוארכות ללפני מאות שנים. יהודים מתועדים לראשונה כמתגוררים בזיימל בשנת ה'תק"ד.

העיירה התברכה בבית-מדרש ובית-כנסת שנבנו בשנת ה'תרכ"ב, שש עשרה שנים לפני הגיע מרן הרב לזיימל, וכן בית-ספר יהודי וספרייה יהודית. כמו שאר עיירות ליטא הכפרית גם זיימל איננה שונה וטובלת היא בפסטורלית מטעה המסתירה את הרוע והאכזריות של תושביה ושנאתם העזה ליהודים שתבוא לידי ביטוי בעיקר בשואה יובל שנים לאחר מכן.

יהודי ליטא בכלל ובהם גם יהודי זיימל נחשדו במהלך מלחמת העולם הראשונה כמשתפי פעולה עם האויב הגרמני ועל כן השלטון הרוסי הצארי רדף אותם וגירש מהם אל תוככי רוסיה ואוקראינה. העיירה נחצתה בין הגבול הלאטבי לבין הליטאי ונחקקו

4. "שישים ושלוש שנה בירושלים" ליליד העיירה (ובנו של ראש הקהל), ר' אהרון חיות, ירושלים ה'תשי"ג, ריש פרק א, עמ' 9.

5. נתונים אלו מתוך עדות של ניצול השואה הירש קרמר תושב זיימל במאמרו של ניצול גטו קובנה מר לייב קאניוכאוסקי (ה'תרע"א-ה'תשס"ג) אשר סבב בעיירות ליטא בשלהי השואה ואחריה לאסוף עדויות על הקהילות היהודיות בעיירות ובכפרים. אלו נמצאים במוזיאון "יד ושם". אמנם בספר הקהילה 'יהדות ליטא', תל-אביב ה'תשכ"ז, חלק ג עמ' 314 נמסר כי לפני מלחמת העולם הראשונה התגוררו בה כ-150 משפחות ולפני השואה כ-50 משפחות.

דו"ח המועצה המקומית לקצין המחוז בשאווילי:
"הרינו להודיעך שבזיימל חיו 502 יהודים, 44 נמלטו לברית המועצות, 160 נורו למוות".

והופעלו חוקים מפלים נגד היהודים. יהודים בעלי אמצעים נהרו לצפון אמריקה, דרום אפריקה ומעט לארץ-ישראל, כהמשך לגל הגירה שהתחיל עוד בעת כיהן הראי"ה כרב בזיימל כחצי יובל לפני כן.

ליטא שזכתה בסיום מלחמת העולם לעצמאות מרוסיה התדלדלה מיהודים. בשנת ה'תר"פ נמנו במפקד תושבי העיירה זיימל רק 267 יהודים. 3 שנים אחר כך חל גידול באוכלוסייה בעקבות הכרזת אוטונומיה למיעוט היהודי, אז נפקדו 378 יהודים שהיוו 31% מתושבי העיירה. בשנת ה'תרפ"ח ידעה עיירה זו עלילת דם ומשפט דיבה על רצח וטרניר נוצרי (שמעך בעודו שיכור לבאר בו טבע ונמצא מת), כביכול בידי חמישה קצבים יהודים שנדונו למאסר. העיירה היתה באווירה של ערב פוגרום שנמנע בנס. יהודים רבים ראו זאת כמהדורה ליטאית למשפט ביילים שהתרחש 17 שנים קודם לכן.

בקץ ה'ת"ש, עם סיפוחה של ליטא לברית המועצות הולאם המסחר היהודי ומעמדם הכלכלי של יהודי העיירה קרס, החינוך היהודי והפעילות הציונית הופסקו לאלתר. עוד לפני פלישת הגרמנים כשנה אחר כך, הספיקו 10 משפחות יהודיות להימלט לערכות רוסיה. מסופר כי בב' בתמוז ה'תש"א פלשו הגרמנים לעיירה אך דילגו עליה ולא שבו

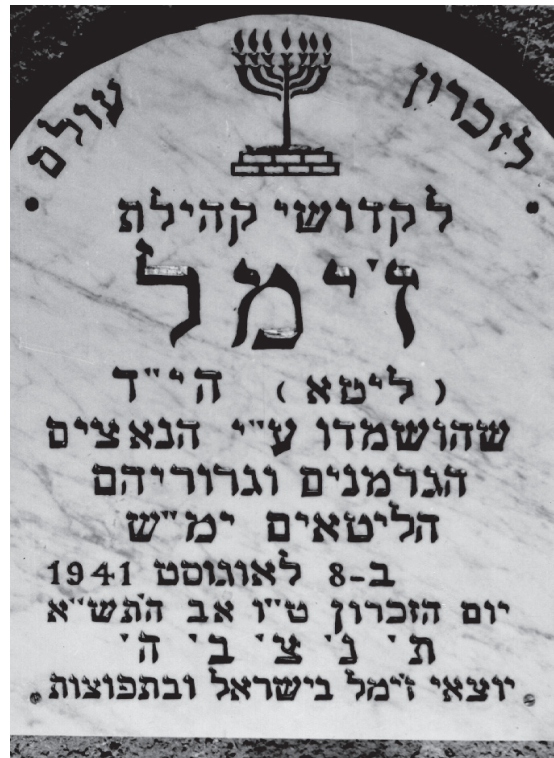
6. Bubnys A., "The Fate of Jews in Šiauliai and Šiauliai Region" – The Šiauliai Ghetto: Lists of Prisoners. 1942, Vilnius, 2002, p. 259 וכן במאמרו של קאניכאווסקי, ראה בהערה הבאה, ובמחקרו האינטרנטי של מר דב בערל (בארי) מאן מהעיר סולט-לייק-סיטי שביוטה.

ה'תשע"ד, קבר האחים בו נרצחו יהודי זיימל

אליה במהלך כל המלחמה. דוקא אנשי המשטרה המקומית השתלטו על בתים יהודיים וכפו עליהם עבודת נקיון בזויות, אסרו על יהודים לצאת בלילה והרשו לצאת לקניות בשוק רק אחרי שסיימו הנוצרים את קניותיהם. ב"ב עד ט"ו באב הובלו כ-150 יהודים במשאיות 2 ק"מ אל תוך היער בידי המשטרה המקומית וצעירים מקומיים חמושים, נרצחו באכזריות והושלכו אל גיא הריגה שהוכן. במסמך שנמצא בזיימל לאחר המלחמה, מופיעה דיווח המועצה המקומית לקצין המחוז בשאוויילי: "בתשובה לשאלתך מספר 962, הרינו להודיעך שבזיימל חיו 205 יהודים, 44 נמלטו לברית המועצות, 160 נורו למוות ב-8 באוגוסט 1941. נותרו 2 נשים יהודיות שניסו לברוח אבל חזרו והן יישלחו לזאגרה (ז'אג'ר)".

מסופר גם שתושבי העיר (שזקניו כמובן חיו בעיירה בימי שוכנו של הראי"ה בה), ערכו סעודה ומשתה בסוף אותו יום לאחר סיום הטבח האכזרי ביהודי העיר: גברים, נשים, זקנים וטף. בעדותו של מר הירש קרמר נצול העיירה עולה כי באור לט"ו באב נלקחו היהודים לאסס כ-2 ק"מ מן העיירה ותחת משמר ליטאי כבד הוצאו הגברים כולם, אולצו להתפשט ונורו למוות אל תוך הבור. אחר כך הוצאו נשיהם וילדיהם המבועתים מן האסס ונורו אף המה אל פי הבור. בעדותו של קרמר נמסר כי מלבדו רק ילד יהודי אחד שרד מן העיירה בשם יוסף שולהייפר שאומץ ע"י הכנסייה.

לוח זיכרון
לקדושי זימל בהר ציון

אמנם במקום אחר⁷ מסופר שיהודים מזימל גורשו כמו בני עיירות נוספות אשר במחוז שאוולי אל הגטו שהוקם בזאגר (עיירת הולדתו של הגר"י מסלאנט) שהתגוררו בה לבדה כ-1000 משפחות יהודיות. 8000 היהודים שנדחסו בו הובאו כולם בליל יום הכיפורים (ה'תש"ב) לעת ערב לגן העירוני ובו נרצחו כששירת 'כל נדרי' על שפתותיהם. יתכן שהכוונה ליהודים שהצליחו לחמוק מידי הטבח הראשון. בשנת ה'תשי"ט, 14 שנים אחרי סוף השואה, נפקדו בזימל 1106 בני אדם ובהם אף לא יהודי אחד. רשימת קדושי זימל נמצאת במוזיאון "יד ושם". להלן רשימת רבני זימל שעלה בידינו לאתר את שמותם. חלקם חפפו בכהונתם והיו רבנים לשתי קהילות שונות בעיירה⁸. ארבעה האחרונים ניספו בשואה בין השנים ה'ת"ש – ה'תש"ג:

7. 'יהדות ליטא', ירושלים ה'תשי"ט, עמ' 161. השווה מחקרו (ברוסית) של מר אנטולי אייליך חיות הנמצא באינטרנט: <http://www.barrymann.net/zeimel/Zeim41gbPS10.htm>.

8. ע' 'שבחי הראי"ה' מהר"ק עמ' נז, מהר"ב עמ' 85 "אחד היה רבם של תלמידי החכמים ובעלי בתים. השני רבם של בעלי מלאכה ואחרים".

1. הרב המקובל ר' שלמה (לפחות ה'תק"פ – ה'תרכ"ד)
2. בנו הרב בנימין ידידיה (לפחות בה'תר"ך)
3. הרב באלי בנימין (ב"ר דובער) דיאמאנט (ה'תרכ"ד – ה'תרכ"ט)
4. הרב שלום אלחנן יפה⁹ מח"ס 'פרי אשל' (ה'תרמ"ה – תרמ"ח)
5. הרב שלמה דוב שפרינץ מח"ס 'לשד השמן' (לפחות ה'תרמ"ה – תרמ"ח)
6. מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק (ה'תרמ"ח – ה'תרנ"ז)
7. הרב יעקב דוב רפפורט (ה'תרנ"ז¹⁰ – ה'תרפ"ו)
8. הרב חיים זלמן קראן (קרן) הי"ד (נולד ה'תרנ"ה)
9. הרב ישראל קרעניץ הי"ד (נולד ה'תרמ"ט)
10. הרב לייב סיגר הי"ד
11. הרב אריה לייב שניידער הי"ד (ה'תרצ"ד – ה'ת"ש. נולד ה'תרס"ו)

ג. מרן בזיימל¹¹

בערב שבת קודש פרשת יתרו כ"ב בשבט ה'תרמ"ח¹² רק בן כ"ב שנים היה, וכבר נטל את מושכות ההנהגה הרבנית, כפי שדרשו זאת ממנו, במפגיע, שלושה ענקים שבדור: האחד, הגאון הגדול הישיש, רבו מילדות ונערות, הרב ר' ראובל'ה הלוי לעווין מדגנבורג. השני,

9. ע' 'שבחי הראי"ה' מהדו"ק עמ' קמו-קמו, מהדו"ב עמ' 195. הרב המדובר שם הוא בעל 'פרי אשל' או בעל 'לשד השמן'. על ספריו ושמות הקהילות בהן שימש ברבנות ראה 'יהדות ליטא', תל-אביב ה'תשכ"ז, חלק ג, עמ' 56.
10. אמנם בספר שו"ת 'זכר יהוסף' חלק ג (או"ח) מחותנו הגרי"ז שטרן בסי' קצד המתוארך לשנת ה'תרל"א מוזכר הרי"ד רפפורט כרבה של זיימל בעוד התמנה לרב שם רק אחרי מרן הראי"ה עשרים ושש שנים לאחר מכן. וכבר חש והעיר על כך ר' ח"י חמיאל במאמרו ב'שרגא' ד, ירושלים ה'תשנ"ג עמ' 148-149. בתרל"א היה הרי"ד ילד כבן עשר. ניתן היה לומר כי ט"ס בתאריך התשובה וצ"ל ה'תרס"א. אלא שהגאון האדור"ת שמוזכר אף הוא בתשובה כרבה של פוניבז' בתרס"א כבר היה רבה של ירושלים ושנים רבות קודם לכן עזב את פוניבז' למיר. על כן נראה לי שהערה זו בשם החתן הוספה אל תוך התשובה בידי המחבר חותנו הגרי"ז שטרן בשנת ה'תרס"א בעת שהדפיס ספרו זה בוילנא, אז אכן היה רבה של זיימל. ואכן הדברים שם נושאים אופי של הערת-צד.
11. על ימי כהונת הרב בזיימל ראה בכל ספרי הרב גרי"ה זצ"ל אודות הראי"ה ובעיקר בפרקים המיוחדים לכך: 'שיחות הראי"ה' פרקים יג-יד, יז-יח. 'ט"ל הראי"ה' פרק ז. דלינו משם כמה עניינים מרכזיים לפרקיננו אלה.
12. "י"ז באדר. בחדש הזה מלאו שבע שנים אשר מורינו הרה"ג ר' אברהם יצחק הכהן קוק יושב על כסא הרבנות פה", 'המליץ', כ"ה באדר ה'תרנ"ה. אבל צ"ל ש'בחודש זה' משמע במהלך החודש האחרון.

מרן "החפץ חיים"

"הנה קבלתי מכתב מידידי... שכתב לי שחתנו הרב הגאון נרו יאיר נתקבל לרב ואב בית דין בעיר זיימל, ומאד שמח לבי על זה, ויתן ד' שיעלה מעלה מעלה, כי הוא גדול אמיתי בתורה".

מרן "החפץ חיים"¹³, והשלישי: חותנו הגאון רבנו אליהו דוד רבינוביץ' (תאומים) (האדר"ת), רבה של פוניבז'¹⁴.

13. כתב מו"ר הרב שאר ישוב כהן זצ"ל (במאמר "הפשטות הגאווית" בתוך קובץ 'כתבי החפץ חיים', ירושלים ה'תשמ"ד): "החפץ חיים" החשיב מאוד את מעמד הרבנות וזיכוי הרבים והיה רבם של הרבנים בישראל. הוא דאג לכך שתלמידיו – ולא רק תלמידיו – ילכו לעסוק ברבנות. הוא היה השושבין הראשי לרבנותו הראשונה של מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל בזיימל. מששמע מפי חותנו של הרב – האדר"ת זצ"ל, שחתנו הצעיר מהסס לקחת עליו עול זה – לא נח ולא שקט עד שהעלם העילוי נעשה ל'הרב'. ואכן עליו 'החפץ חיים' בעת קיבל הרב על עצמו את עול הרבנות: "הנה קבלתי מכתב מידידי הר"ר הערץ נ"י, שכתב לי שחתנו הרה"ג נ"י נתקבל לרב ואב"ד בעיר זיימל, ומאד שמח לבי על זה, ויתן ד' שיעלה מעלה מעלה, כי הוא גדול אמיתי בתורה" (באגרתו לגאון האדר"ת, 'אגרות לראי"ה', מהר" ה'תשמ"ו, בנספחות, סי' 7, עמ' רנה. צילום כתב היד שם בעמ' תקפז וע' ליקוטי הראי"ה א עמ' 342).

14. "ובלבי שחקתי על חלומותיהם, ואמרת להם שיהיו בטוחים שבעוד איזה שנים הבעל"ט יתימרו בכבודו, ותיכף נתנו לו תור רבנות בהור והדר, והובילוהו בחופת-כבוד לביהמ"ד, ושם הוסיף לדרוש. ואני בכיתי במרירות לבי, על אשר עונותי גרמו לי שנאלץ הוא לקבל רבנות באביב-ימיו, מפני לחצי ודחקי, שאי אפשר לי להחזיקם (= את הרב ובני ביתו) אצלי", הגאון האדר"ת בשנת ה'תרמ"ח ביומנו 'סדר אליהו' עמ' 67 (ירושלים ה'תשמ"ד). המרחק בין פוניבז' לזיימל הינו כ-80 ק"מ. בשנת ה'תרנ"ג כשיעבור האדר"ת לכהן במיר, יורחב מאד המרחק בין מרן הרב לאדר"ת לכדי למעלה מ-400 ק"מ.

הרב היה מצוייד בסמיכות לרבנות מבעל 'ערוך השולחן' ומרבו הנצי"ב אף שתורתו היא שעמדה לו בהתקבלו למשרת הרבנות – "לא היה הרב זקוק להמלצות, תורתו הכריזה עליו" (הרב נרי"ה, 'ט"ל הראי"ה' עמ' צב). על קבלת סמיכה מרבו הנצי"ב משתמע משיחות הראי"ה פרק ט, מהדו"ב עמ' 104 "לי מספיק התואר רב, שהעניק לי מורי ורבי הגאון הנצי"ב ז"ל". אף בספר 'אהלי שם', פינסק ה'תרע"ב, עמ' 493, כתוב שקיבל מרן הרב סמיכה לרבנות מהנצי"ב וכן בקובץ 'יובל המזרחי', ניו-יורק ה'תרצ"ו, עמ' 206-207 (בידידיש). אך

הגאון האדר"ת
חותנו הראשון של מרן הרב

בהגיע הרב לזימל מצא בה קהילה יהודית בצמיחה והתפתחות מואצת אך גם שסועה עקב מחלוקת שפשתה דוקא סביב דמויות שני רבנים לשתי קבוצות בעיירה¹⁵. דרשתו הראשונה עסקה בנושא חובת לימוד זכות על ישראל¹⁶. אישיותו השלווה של הרב במידותיו הנעלות שמו קץ באחת למחלוקות הקשות ביותר שנתגלעו בתקופה ארוכה שקדמה לבואו והביאה לשלום מיוחל שהניב התפתחות ויצירה בעיר. כפי שעסק מרן הרב בשלום בבואו לזימל כך בשנתו האחרונה ברבנות שם התעמק בסוגיית השלום והחל כותב קובץ מיוחד בשם 'שלום לעם' למנוע המשך פילוגים בעם ובעיקר בין תלמידי חכמים¹⁷.

השדכן למשרת הרבנות היה גביר ויקר העיירה ר' אליהו מתתיהו חיות (ה'תר"ב-ה'תר"ס ומנוח"כ בזימל). רא"מ חיות ("חיי"ס") ראש הקהל בזימל נהג לארח את רבה של פוניבז' הגאון האדר"ת בביתו בקיץ. כך נתוודע למרן הרב והציע שיבוא לדרוש בפני הקהל שאכן התרשם מאד מהרב וקיבלו לרב. בספרי רישומי נישואי יהודים בזימל בשנות ה'תרמ"ט – ה'תר"ן חתום הרא"מ בלשון זו: "עוזר הרב של זימל אברהם יצחק קוק – הגבאי הראשי מאתי"ס חיות". גם במסמכים בין השנים ה'תרנ"ד-ה'תרנ"ו חתום "הגבאי הראשי מאתי"ס חיות".

ב'אוצרות הראי"ה' ג מהדו"ק עמ' 1290, עדות בשם מרן הרב שהיתה לו סמיכה רק מבעל 'ערוך השולחן'. ע' 'סדר אליהו' לאדר"ת עמ' 67 ו'שיחות הראי"ה' מהדו"ב עמ' 100 (ו'ט"ל הראי"ה' פרק ו עמ' צג-צד ו'ליקוטי הראי"ה' ג מהדו"ב עמ' 246) על מתן סמיכה זאת. על האופן שקיבלה ראה הסיפור שמביא הרב פנחס המבורגר מפי הרב בתוך 'סיני' צז עמ' רמו. ואולי בדוחק ניתן היה ליישב שהנצי"ב צייד את הרב במכתב המלצה על מרן הרב לכהונת רבנות וזו נחשבה כעין מכתב סמיכה לרבנות, זו המובאת ב'ט"ל הראי"ה' עמ' צב = 'אגרות הנצי"ב' אגרת סט = 'אגרות לראי"ה', נספחות סי' 6.

15. "בשנות תרמ"ה-תרמ"ו נתבקשתי כמה פעמים לעיר זימל לדין בין הרבנים... אשר הריבות והקטטות עלו למעלה ראש... ולא נענית להם מפני כבוד רב, כמוכן", הגאון האדר"ת, 'סדר אליהו' עמ' 119, ועוד שם עמ' 90. עוד על כך מפי ר' אהרון חיות ב'שבחי הראי"ה' מהדו"ק עמ' נז, מהדו"ב עמ' 85 וכן במאמרו של הרב זאב אריה רבינר 'בויסק ורבניה' פרק ו בתוך 'סיני' יז עמ' עז (ע' שם עמ' עז סיפור על תקיפתו של מרן הרב ברבנות שלא להסכים שהשוטט יהיה גם החזן). וראה כאן בהמשך בדיווח בעיתון 'המליץ'.

16. 'שיחות הראי"ה' מהדו"ב עמ' 137.

17. נרפס ב'אורות הראי"ה' עמ' טו-יט. ע' 'ט"ל הראי"ה' עמ' רס-רסא. 'מועדי הראי"ה' ריש פרק ל. 'שיחות הראי"ה' שלהי פרק כט.

ר' אליהו מתתיהו חיות, ת"ח ופרנס ציבור, התפרנס ממסחר בסוסים, היה בעל פונדק, סוחר סיטונאי בפשתן, בעץ וייצרן רעפים. במושגים של זיימל הוא היה נחשב לגביר, כפי שמתארו הגאון האדר"ת ביומנו:

"תרמ"ח... אז ראה חתני שליט"א בעניי, וכי צר לו המקום לשבת בביתי, על כן הוסכם אצלו לקבל רבנות איזו עיר שתזדמן לו מלסכול לחץ ומחסור לא עלינו. לזאת שלח איש עתי לעיר זוּימל שהיתה פנויה מרב. האיש הזה האיץ בנו ליסע יחד במוקדם, וכך עשינו. בליל ו' עש"ק יתרו נסענו לשם וכחצות היום באנו שלם לשם. סרנו לבית העשיר ר' אליהו־מתתיהו חיות כעצת היודעים בזה, כשגם לא היתה אכסניא בעיר".

(סדר אליהו, עמ' 67)

מדברי הרב־השר יהודה ליב מימון¹⁸ עולה הרושם כי "החפץ חיים" בכבודו ובעצמו הוא שהציע את המשרה בפני הרב וממילא אחר כך הפציר בו לקבלה. יתכן גם שהשתלשלות הענינים היתה כך שמרן הרב סירב להצעה לצאת לרבנות שהוצעה לו בזיימל ו"החפץ חיים" הפציר בו והכריחו לכך, כמובא ע"י הרצי"ה¹⁹ והרב נרי"ה²⁰. הרב נרי"ה אף ציין²¹ שההצעה יצאה מקהילת זיימל אל הרב ימים מועטים אחר הפגישה עם "החפץ חיים" בה שכנע את הרב לקבל משרת רבנות. אמנם האברך הצעיר כבר מחוייב היה להבטחת קודמת שהבטיח ל"חפץ חיים" בביקור שלו בפוניבז'. אז נענה מרן הרב לדרישת "החפץ חיים" ממנו להשתלם בסדר קודשים מפני "מהרה יבנה המקדש"

"הוא פנה גם אל מרן הרב זצ"ל, הכהן, וגם הוא נאות לו לעסוק בהלכות מקדש וקרבתות. כעבור כמה ימים, בשעת ביקור של הרב באכסניתו של ה"חפץ חיים", פנה אליו הח"ח ואמר לו: בקשה לי ממך, אולם רצוני שתבטיחני מראש כי תמלאנה. הרב השיב לו: הואיל ובטוחני במר שלא יבקש דבר שאינו מתאים לי, הריני מבטיחו אפוא למלאות בקשתו. "הנני מבקשו" – אמר הח"ח – "כי בבוא לפניו הצעת רבנות לא יסרב לקבלה". הרב – שהחליט לא לעסוק ברבנות – נמצא במיצר, ורצה להשתמט

18. 'שרי המאה' ו סוף פרק יב.

19. ע' היטב ב'לשלושה באלול' א, ג ו'לנתיבות ישראל' ב מאמר ג 'מי האיש החפץ חיים' ד"ה אז נפגש. 'נפש הראי"ה' ד"ה ומתוך. 'מתוך התורה הגואלת', מועדים וזמנים עמ' 193. וע' לעיל הע' 13 מפייכתבו של הרב שאריישוב כהן זצ"ל.

20. בפרקי זיימל בספריו. ראה הערתנו בראש פרק זה.

21. 'שיחות הראי"ה' ראש פרק יג.

באמרו: "לשם קבלת רבנות עלי לעסוק ב'פוסקים', והרי כבר הבטחתי למר לעסוק ב'קדשים'". הח"ח שקע במחשבה, ולאחר עיון אמר: "מוותר אני על הבטחתך הראשונה, רבנותך חשובה יותר..."

(שיחות הראי"ה, מהדו"ב עמ' 117-118)

וכך היא עדות ר' אהרון חיות על השידוך, המשדך והמשודך "אברך-הפלא":
 "הוא [=אבא ר'] אליהו מתתיהו חיות אשר יזם ובצע את מינויו של אברך-הפלא מגריווה בתור רבה של זימל, ואותו אברך-פלא נתפרסם אח"כ בשמו הטוב בכל תפוצות ישראל: הגאון הצדיק רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל – רבה של יפו והמושבות, ואחרי זה – הרב הראשי לארץ-ישראל ואב"ד עה"ק ירושלים ת"ו. עינו של אבא ז"ל לא הטעתו שרוב ברכה צפון בחובו של אברך זה, ועתיד הוא להיות כוכב מאיר ומזהיר בשמי ישראל ואורייתא".

(שישים ושלוש שנה בירושלים, עמ' 10)

אלא ששוב הזמין מרן "החפץ חיים" את מרן הרב אליהו:
 "ויהי לאחר זמן כשבת רבנו על כסא-הרבנות באחד מקה"ק בגולה, קבל הזמנה ממנו שיעזור לו בחבור ספריו בנדון עבודת הכוהנים בזמן שביהמ"ק היה קיים ("החפץ חיים" זצ"ל ומרן (שיחי) [זצ"ל] כהנים הם כידוע), והשיב לו תשובה לאמור: ירשני נא מר להסיר את עול הרבנות שהטיל עלי, ואוכל למלא את משאלתו היקרה אצלי מאד מאד. – על זה ענהו "החפץ חיים": בעל כשרון להנהגת רבנות בישראל לא מצאתי זולתך!..."

(אגרות ראייה' מאת הרב שמואל ברוך שולמן, ירושלים ה'תרצ"ה²²)

ידוע היכן ממוקם בזיימל ביתו של רא"מ חיות: הבית הפינתי העומד בפתח רחוב Bauskaya היוצא מככר השוק המרכזי של העיירה. מר אנטולי אייליך חיות, נינו מסנט פטרבורג, מעריך במחקר שכתב שבתי ראשי הקהילה היהודית היו מרוכזים במקום אחד. בן העיירה שגדל בה בין שתי מלחמות העולם אכן מאשש זאת במפה מאולתרת שצייר, בה מסומן בית רב העיירה בסמיכות לבית הכנסת ולבית הבולט שבפרנסיה – ר' אליהו מתתיהו חיות הנ"ל.

22. נרפס באחרית ימי מרן הרב ושוב בחוברת בשם 'הראי"ה קוק וצוק"ל', ירושלים ה'תשמ"ח, עמ' לו. מובא בספר 'אור מופלא' לרב זאב אריה רבינר, תל-אביב ה'תשל"ב, עמ' קמא.

מציאות קטן

כד	ברכת אשר יצר	נא1	חיוב שבועה במודה שחייב ולא תבעו אדם
כה	אמירת פסוק שמע ישראל קודם התפילה	נא2	בעניין קרבן שהקריב אדם הראשון
כו	טעם בהקדמת עולה לחטאת בפרשיית הקרבנות	נב	תכלית פרטית וכללית בבריאה
כז	אינו מתכוון להוציא בברכות כשאין עשרה	נב1	ביאור הפסוקים בעניין תרומת נשים למשכן
כח	הטעם שבברכת הודאה יוצא ידי חובת כמה חיובים בברכה אחת	נג	מעלת בני ישראל בתרומת המשכן מתוך מורא שמים
כט	ברכת ציצית מעומד והפרשת חלה גם במיזב	נד	ברית בין הבתרים – נצחיות הרוחניים והגשמיות תלויה ברצון ד'
ל	הקפדה כי הציציות שמלפניו יהיו תמיד מלפניו ומחלוקת האר"י בזה	נה	בתרומת המשכן התגברה הקדושה ולא ח"ו הרהור עבירה
לא	נוסח ברכת הציצית בזמן שיש תכלת	נו	הבאת התכשיטים לתרומת המשכן בעודם לבושים בהם
לב	הוצאה ידי חובה בברכת ציצית	נז	השלמת המציאות ע"י קיום מצוות מידת הענווה
לג	חזקת כשרות בציצית	נח	דרך הנהגת ד' את ישראל
לד	הפסק בין מצוות שברכתם אחת	נט	בדיני טריפה
לה	קביעת עתים לתורה באמונה אך לא בגזל	סא	חיטים מצומחות
לו	פרשת התשובה שבפרשת ניצבים	סב	הצדיקים אינם חפצים בניסים
לז	טעם אמירת ברוך שם כבוד מלכותו בקול רם ביום"כ	סג	מצב הנפש בחיים במוות ובתחיית המתים
לח	דואג למד תורה בשביל לקנטר	סד	סולם יעקב וגניבת הברכות
לט	זכירת יום המיתה	סה	המשך סי' סג
מז-מז	לא קיים	סו	השם זבולון
מה	אברהם אבינו ונח – עבודת ד' טבעית ועבודת ד' שמעל הטבע	סז	סימן לבנים במאבק יעקב והמלאך
מו	'אלוקי אברהם יצחק וישראל' בתפילת אליהו ובתפילת עמידה	סח	מצוות בטלות לעתיד לבוא
מז	מעלת משה רבנו בתיקון הגוף והתרוממת השכל	סט	רמז ב'לכלב תשליכון אותו'
מח	לוחות אבן – הוספת קדושה ע"י ריבוי החומר	ע	מסירות נפש ביוסף הצדיק ובכלל ירא בושת
מט	חיוב הבדלה בקטן שהגדיל במוצאי שבת	עא	נקרע רוב הכרס החיצונה
נ	חיבור חלקי הנפש באדם באמצעות הגוף	עב	בועה הנקלפת מעל הריאה
נא	קיום המלכות ע"י לימוד תורה	עג	מה שמשוה רבנו עשה מדעתו
		עד	דרך המלחמה בעמלק ע"י עילוי הטבע
		עה	סיבת החסרונות בעולם
		עו	כוונת יוסף בעגלות ששלח
		עז	שוני ברכות יעקב מאח לאח
		עה	

עט	זנב ושתי	קה	'יודע ד' ימי תמימים'
פ	מחייית עמלק ע"י יוסף והבנת הפשט כשיש עומק גדול	קו	ברכה על תפילין לאחר חליצתם על דעת להניחם שוב
פא	הדלקת נר חנוכה בשמן שרפה (נפט)	קז	בחירה חפשית לעתיד לבוא
פב	'ולא היה בו להדליק כי אם יום אחד'	קה	מלחמת היצר - גם בצדיקים
פבו	דברי אחשוורוש 'הכסף נתון לך'	קחו	'שועלים הלכו בו' - תלמידים שלא שמשו כל צרכם
פג	'מעט ורעים היו שני ימי חיי'	קט	פיתוי היצר - מעט מעט
פד	זמן הקרבת קרבנות הנשיאים	קי	תפילת חנה
פה	שאין אומרים למנצח ואא"פ ביו"ט	קיא	שלמות הנפש - בקיום המצוות ולא בחכמות
פו	בדברי הט"ז על ביטול חמץ ע"י שליח	קיב	'לסריסים אשר ישמרו את שבתותי'
פז	ההבדל בענישה בין ישראל לאומות העולם	קיג	סמיכות הפסוקים 'גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך'
פח	שימוש בשונה הלכות	קיג	חסד ד' שברעות העוה"ז
פט	'כי עם קשה עורף אתה'	קיד	בין פרץ וזרח ליעקב ועשו - מחלוקות לשם שמיים ושלא לשם שמיים
צ	ענייני פורים	קטו	מילה לחולה עניים
צא	טוב העוה"ז והעוה"ב	קטז	הכרעה במחלוקות בענין ר' יהודה ורבנן על זמן קריאת שמע של ערבית
צא	אהבה ויראה	קז	עניית אמן לאחר ברכתו שסיימה עם שליח הציבור
צב	לימוד ענייני החג בחג	קח	כיסוי הדם - דיחוי במצווה שביד
צג	נהמא דכיסופא	קיט	מצות 'וקדשתו' בדברי הרמב"ם וכיבוד כהן בעל-כרחו
צד	'כי את מזבחותרם תתוצון ואת אשריו תכרותון'	קכ	'אמרי נא אחותי את'
צה	זה וזה גורם באיסור הכנה בשבת	קכא	בדעת הרמב"ם שספק דאורייתא לקולא מן התורה
צו	מניין חוטי התכלת בציצית	קכב	מילה שלא בזמנה
צז	חיזוק החומר - טוב או רע	קכג	טומאת קרובים בהחזק כהן
צח	מניין השנים ותועלת המצוות - הזמנית והנצחית	קכד	חלום בענין שנת דוד שיתין נשמי על דרך הסוד
צט	שלמות הנפש הכללית ושלמות המעשים הפרטיים. ההכרה השכלית והאמונה	קכה	החושד בכשרים לוקה בגופו
ק	חששם של בלך ומדין מפני ישראל	קכו	מעשי המצוות, דברים התלויים בלב, טעמי המצוות
קא	תענית ער"ח ושמחת עיוה"כ - תשובה מאהבה ותשובה מיראה	קכז	אמונה ע"י חקירת השכל וע"י קבלה
קב	הכרת ד' ע"י התבוננות בברואים וע"י התורה		
קג	עניית אמן - נשיאה בעול הציבור		
קד	דאגה לצרכיו הרוחניים והגשמיים של הכלל		

קכז	כוונה במצוות שבין אדם לחברו ובין אדם למקום - בין שמן המנורה לשמן המנחות	קנ	כפרת ר' ישמעאל על ישראל בנגעים
קכח	'והריחו ביראת ד' - יתרונות השגת החוש והשגת השכל, והתחברותם במשיח	קנא	רצון הנפש ושכל הנפש תורה ותפילה
קכט	ברכת התורה לקטן בערב בו נהיה בן י"ג	קנב	יש תועלת בהנהגות העוה"ז
קל	תפילה להצלחה בתורה מתקבלת	קנג	המשך מענין תורה ותפילה
קלא	ביאור 'ובחרת בחיים'	קנד	חשבון יום בקיעת העיר בבית ראשון ושני
קלב	חיוב תוכחה כולל עקירת התכונה הרעה	קנה	מזמור 'על נהרות בבל'
קלג	תפקיד הרע הוא בעולם הזה בלבד	קנו	'אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם'
קלד	שלושה רמזים ביחס בין קריאת שמע ותרומה	קנז	'סור מרע ועשה טוב'
קלה	ביאור המחלוקת על סוף מלכות שלמה	קנח	נקמה
קלו	שלוש משמרות הלילה כנגד 'לב', 'נפש' ו'מאד'	קנט	כשרות אישה בשחיטה
קלז	האמת הנצחית היחידית היא ע"י נבואה וסודות ד' ליראיו	קס	עבדים שאינם משוחררים לעניין שחיטתם
קלח	בקשת בנות צלפחד	קסא	רוב מצויים אצל שחיטה - מומחין הם
קלט	בשורות טובות ושמועות רעות	קסב	טעם רוב מצויין אצל שחיטה - מומחין הם
קמ	בעבודת ד' מאהבה יבנה המקדש	קסג	נמצא בן ט' חי במעי טריפה
קמא	ב' בחינות בנשמה וחזרתה לגוף לאחר המיתה	קסד	האם וכיצד קיים ר' אליעזר מצות הקבלת פני רבו ברגל
קמב	ענין ברכת שלום - הוספת שלמות בעוה"ז	קסה	'פתחו שערים ויבוא גוי צריך שומר אמונים'
קמג	ברכת 'בריתי בשלום' בפנחס	קסו	'אנוכי מרביץ בפוך'
קמד	שאלת שלום בלילה	קסז	חשיבות האמונה
קמה	המשך ענין הנשמה העליונה והמתלבשת	קסה	נפש בעלי החיים
קמו	הכוונה לשם שמים במעשה פנחס	קסט	שני סוגי יראה יראת הרוממות וזעזוע
קמז	השלמות האנושית בכח הבחירה בטוב. הרע בעולם, חטא אדם הראשון וכוחות הנפש	קע	הכפילות בפסוק 'ובאו עליך כל הברכות והשיגוך'
קמח	הרצון הנסתר באור המתקרב ממעמקים - 'ברוך שם כבוד מלכותו' רמזים בתפילין	קעא	הזדככות העולם במתן תורה, מדרגות בחכמה ויראה
קמט		קעב	ברכת דוד בסעודה העתידה
		קעג	ד' חלקים בדעת ד' וכנגדם בתפילין. המזוזה כנגד מעלת האמונה
		קעד	הזמן נברא ובחירת האדם בתשובה משפיעה גם מעל הזמן
		קעה	סדרי האסטרונומיה ע"פ הקבלה
		קעו	האדם מרכז הבריאה
		קעז	זכרון יום המות כמועיל לעבודת ד' ומביא לשמחה אמיתית

קעח	מחלוקת קורח ועדתו	רב	אי בעו צדיקי ברו עלמא, עיקר
קעט	החיים ותחושותיהם מתרחשים בדעת, והידיעה הנעלית היא ידיעת ד'	החסידות - החסד	
קפ	לעתיד לבוא יהפוך ד' את כל הרע והטומאה לאין	רג	אהבת יצחק לעשיו
קפא	'חייב אדם לומר בשבילי נברא העולם'	רד	שניים שהוציאו שטר חוב זה על זה
קפב	קריאת שמע - 'תנא אקרא קאי'	רה	התשובה - מאיסת הרע, והקרבת -
קפג	קבלת הדעת בלב	ההיפוך לטוב	
קפד	'בכל דרכיך דעהו'	רו	בעניין קריאת ד' למשה
קפה	ההרגל בעבודת ד'	רז	עניין כיסוי הראש, הקשר בין השכל למעשים
קפה1	מי מריבה	רח	מעלת ר' יהודה, היחס בין השכל והרצון
קפו	גלגול ותחיית המתים	רט	הענקת עבד עברי ושעבודא דר' נתן
קפז	שנקראו ישראל בנים למקום	רי	חשוד על השבועה
קפח	אכילה לפני התפילה, עיצוב הרצון ע"פ מעשי האדם	ריא	הקדמת עיקר העניין כדיבור, הודאה שלא ממין הטענה
קפט	'קדושים תהיו'	ריא1	היפוך שבועת שכיר
קצ	ברכות התורה, המצוות המעשיות וההשכלות האלוניות	ריא2	הודאה במקצת
קצא	הכנה לתלמוד תורה, היסח הדעת לעניין ברכות התורה	ריב	קדימת הודאה לטבילה
קצא1	הימנעות מהעמקה יתירה בתחילת הלימוד	ריג	תפילין של ראש ותפילין של יד, 'מבשרי אחזה אלוה'
קצב	הצורך בלבוש לקדושה	ריד	לימוד ודבקות בד' לפי התעוררות הלב
קצג	נוטריקון ל'עזר'	רטו	הדרך לדבקות בד'
קצד	חיות מהטבור, מהפה ומהמוח	רטז	מחיית הסטרא אחרא לעתיד לבוא
קצה	התאחדות הגוף והנפש לעבודת ד' לעתיד לבוא	ריז	ביאור בעניין שם ב"ן
קצו	החוש, השכל והאמונה	ריח	הסנהדרין
קצו1	ידיעת העוה"ב בדרך השכל ובדרך האמונה	ריט	בדיני ברכת המזון
קצז	רצון העכו"ם לעקור את האמונה בעוה"ב	רכ	מחצית השקל ומטבע של אש - משמעותם על דרך העבודה
קצז1	מציאות הרע מפסולת הטוב	רכא-א	'קול רינה וישועה'
קצה	השדים, השפעת הנשמה לפי עביות חומר הגוף	רכא-ב	הזכרת מידת יום בלילה ומידת לילה ביום
קצט	ברית המילה, הצורך לעיתים בשינוי הטבע	רכב	אם המלאכים יודעים מחשבות הלב
ר	חכמת האלוניות לבדה נקראת חכמה	רכג	טעם שהאריכה תורה בעניין שכר ועונש
רא	הרחקת השקר וידיעת האמת	רכד	הבדל הנפשות בין ישראל ואומות העולם
ראו	על חלושי השכל משפיע הדמיון, ועל השלמים - השכל	רכה	'גל של אגוזים' כביטוי לתרי"ג מצוות שדבר אחד בחכמה מאיר דברים אחרים בחכמה
		רכו	מעלת הנביאים לדמות את הפעולות למבצען

רכז	שור וחמור משל לדרכי הבורא והשתלשלות העולמות	רג	'לך ד' הצדקה ולנו בושת הפנים', נהמא דכיסופא
רכה	לא קיים [חול ורוחניות]	רגד	צירוף צדדי היתר בספק ביכרה
רכט	'כל הנותן שלום לחבירו לפני התפילה', לימוד שהמפריד עצמו מהכלל כאילו בנה במה	רנה	מעלת ר' יהודה 'אין זה ילוד אשה'
רל	מצבה מלמדת שגם הריבוי בא מכוח ואחדותו	רגו	תכלית הטוב העצמי מצד מידת הדין
רלא	'דע מאין באת' כהודעה 'לפני מי אתה עתיד לתת דין וחשבון'	רגז	ארבעה נכנסו לפרדס, הנהגת מעשי הגוף ע"פ השגות השכל
רלב	כל אחד נכווה מחופתו של חברו	רגח	עצם הלז ודוד המלך
רלג	ביאור המושגים קדוש, טהור, טמא	רגט	קבלת החומר את הנהגת השכל
רלד	התורה כריח - דבר שהנשמה נהנית ממנו אך אינה בגדר השכלי	רגטו	בריאית האדם בשני פרצופים, טבע ובחירה בנישואין
רלה	אור הישר מאיר בחינת עיגולים	רס	איחוד הכחות נעשה ע"י שלטון הנשמה, מהות ניקודי חולם וחיריק
רלו	השמחה שבתפילין	רסא	שם 'אדם'
רלז	משמעות קשר של תפילין	רסב	פאות הזקן על דרך הסוד
רלח	ביאור עומק ברכת עוטר ישראל בתפארה	רסג	אין אחיזה לסטרא אחרא בנצח
רלט	'עם נבל ולא חכם' - יציאה מהגבולות	רסד	דרוש על מניין המצוות
רמו	סיבת אי נתינת התורה לאבות ולדורות הראשונים	רסה	טעם ליום השמיני של חנוכה
רמא	'המתפלל צריך שישים פניו אל הכותל'	רסו	שלושת אופני הניצחון על יצר הרע כנגד נפש, רוח ונשמה
רמב	כפל הלשון בתפילת ההודיה ביציאתו מבית המדרש	רסז	כתיבת ספרים - נצחיות החכמה
רמג	רשב"י וחביריו לק"ש תליא במחלוקת רשב"י ור' ישמעאל בעניין תורה ועבודה	רסזו	הבדלי העולמות - ריבוי גילוי אור ד'
רמד	בדיני מכירה	רסח	מקור החטאים - אי הכרת הנפש
רמה	שבועת היסט	רסט	שלימות האדם היא האמונה ולא החכמה
רמו	הזכרת שם בארור	ער	'איזו היא דרך ישרה'
רמז	טענו חיטים והודה לו בשעורים	רעא	הריב המדון והמחלוקת בעבודת ד'
רמח	מראית העין	ערב	האמת והשלום
רמט	ד' אמות של הלכה	רעג	שני עניינים בתוכחה
רנ	בענין בשר בחלב	רעד	'אבינו מלכנו', ההשגה מצד הברואים וההשגה למעלה מהברואים
רנא	צירוף עצמות רכות של איסור לביטול בשישים	ערה	החשבת המועט כמרובה בתשובה
רנב	מליחת ביצים שלא נגמרו	רעו	מבול שחששו ממנו האומות בשעת מ"ת - החלשת החומר למען התחזקות השכל
		רעז	'שמע ישראל' ו'ברוך שם' - השגה מצד עצמו ומצד העולמות

רעה	ענישת בנים על חטאי האבות	רצט	הסתפקות בדיני מליחה
רעט	טעמי מצוות כהונה	ש	שריית בשר ששהה בלי מליחה במים קרים
רפ	ע"י מתנות כהונה משיגים הכהנים השכלות אלוקיות	שא	האם חלב מבטל את כוח המלח
רפו	עניין התשובה – גילוי הרצון העליון	שב	אין אדם פורע תוך זמנו
רפא	ע"י הרהור בנזק היוצא מהרע – מסיר המשיכה אליו	שג	האם יש גזל במתנה מחמת בושח. דברים שבלב אינן דברים
רפב	השגת הצדיקים לעתיד לבוא – מעל כל העולמות	דש	יישוב דברי הנתיבות בסי' עו
רפג	חנופה – קשר ללא תולדות	שה	הודאת בעל דין כמאה עדים דמו - מטעם נאמנות או חיוב
רפד	ע'נינו לך תלויות'	שו	לא ענש אלא אם כן הזהיר בעונש בידי שמים
רפה	אהבה שבתוך מחלוקת לשם שמים – מתקיימת	שז	'מר דרור' – ריחו הטוב שולט אפילו במקום הטינופת
רפו	איסור לפגוע בחברו גם אם מחל על כבודו	שח	בדברי ה"ט"ז בענין בשרא דתורא
רפז	גדר סעודה שאינה מספקת	שט	עכו"ם שנתן בשר בתוך קדירה ולא יודעים אם הדיחוהו, בענין נתגלגל מדאורייתא לדרבנן
רפח	מעלת התורה על הזהב בעוה"ז ועוה"ב	שי	בשר שנשרה ולא נמלח ולא שפשפוהו, איסור דבוק
רפט	סוד 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'	שיא	מחלוקת השו"ע והפר"ח אם הבשר שנתבשל בלי מליחה מצטרף לס'
רצ	הטוב השכלי הוא טוב מוחלט, וישרות המידות היא יחסית	שיב	בשר ששהה ג' ימים בלא מליחה ומלחוהו אח"כ בלי מנוקב ואח"כ בכלי שאינו מנוקב
רצא	כבוד ד' נלמד מכבוד מלכים	שיג	ביטול איסור ברוב שכיבשלם יתן האיסור טעם
רצב	ייסורים קשים ממיתה מצד ערבוב השכל	שיד	אם יש חיוב אשם ע"פ עדים
רצג	'אם אין יראה אין חכמה'	שיז	שבועה על כפירת שיעבוד קרקעות
רצד	שני סוגי תאוות ואופן השלטת השכל עליהם	שטו	סוגיית 'הילך' בב"מ (דף ד, ב)
רצה	יציאת נפשו של ר' עקיבא באחד ביאור מעשה הרמזים בין ההוא מינא לר' יהושע בן חנניה	שטז	שטיפה, ניפוך והדחה ב' פעמים
רצו	שרטוט ספר תורה – קיום כל הארה שכלית ע"י שלימות המידות	שיז	מטמא תרומה בטומאה דרבנן
רצז	הארת השכל, הנשמה בגוף לפני ואחרי חטא אדם הראשון	שיח	סוגיית 'ההוא רעיא' בב"מ (דף ה, א)
צחר	יצר הרע שנקרא 'צפוני' וענין 'רוח צפונית', כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו	שיט	בועה בכוליא מלאה מים שמראיהם כרכומי
		שכ	בועה ועליא סירכא תלויה וע"י משמוש נתכסה הבועה בבשר
		שכא	עוד בענין הכולא – המשך סי' שיט

שכב	בדין חיוב באונסים למי שהיו אצלו מעות חברו בהלוואה ואמר לו יהיו בידך למחצית שכר	שמו	אור מצד עצמו ואור על-ידי מעשה האדם
שכג	בדין שותפים ששינו מהסכמתם	שמז	פסול שחיטת מומר
שכד	פנימיות ההכרה במציאות השי"ת בכח התפילה	שמוח	שבועה במקום ראייה
שכה	חילוק המדרגות בבריאה – אהבה ויראה	שמש	השומר שבת זוכה לנחלה בלא מצרים וגם למשאלות לבו
שכו	'לעולם ישים אדם עצמו כשור לעול וכחמור למשא' (ע"ז דף ה, ב)	שנ	כשמכוונים לתכלית – אין רע
שכז	ביאור עניין התרומה	שנא	קנין כסף במיטלטלין במתנה על כך
שכה	'עתה ידעתי כי גדול ד' מכל האלהים'	שנב	'וחסדכם כענן בוקר וכוטל משכים הולך'
שכט	'הקופאים על שמריהם' – פעולת יצר הרע	שנג	שלמות המעשה, שלמות השכל וישרותו
של	בדין תביעת חיוב מאחד השותפין	שנד	שותפות בקנין באומנות בדברי המהרי"ק
שלא	מקבל מעות מת"ח לטובתו ונותן לו הריווח כשאינו קוצב ואינו כופהו	שנד1	שעבוד האומנים והנערים המתלמדים זה לזה
שלב	'אם לא אפרעך עד זמן פלוני אתן לך פירות כשער של עכשיו'	שנה	רוחים משותפות למחצית שכר
שלג	'כדרך שבא לראות כך בא לראות'	שנו	שימוש בתלמיד חכם ובתלמידו
שלד	מעלת הירא להזכיר שם שמים	שנו	השאלת האדם את גופו
שלה	'אוי לי כי נדמיתי'	שנח	ביטול מכירה עקב אי תשלום מידי כשנעשתה ע"י שליח
שלו	מדות האבות – הר, שדה ובית – כמדרגות המחשבה, דיבור ומעשה	שנט	בדיני חרם על ממון
שלו	קושיה על הסמ"ע בחו"מ סי' ריח	שס	שפיכת הלב בתפילה
שלה	קנין המקח	שסא	ביאור הגמ' בשבת (קד, א) מ"ם פתוחה ומ"ם סתומה
שלט	קנין עקיף	שסב	'ויהיו ידיו אמונה עד בוא השמש'
שמו	צער הלידה חריגה מהטבע מוכיח שתחית המתים מן התורה	שסג	שותפות עם גוי
שמוא	קנין מבעל חוב	שסד	קנין השותפין
שמוב	הנאה שבאה בידי אדם חשובה ככלי לענין קנין	שסה	הפסוק (דהי"א טו, כב) 'יסר במשא'
שמוג	חשבונותיהם של המושלים ביצרם	שסו	ביאור שש מעלות בכיסא שלמה המלך
שדמו	שליח שהרוויח מטעות	שסז	הכפורת והארון
שמוה	עיון בדברי הש"ך והנתיבות בסי' קפג	שסח	מידת שבט דן הנקרא חושים
שמוה1	ביאור דברי ד', משה וישראל לפני מעמד הר סיני	שסט	בחינת שיריים כלפי הקב"ה
		שע	'ואולך אתכם קוממיות' – ב' קומות
		שע1	משמעות אורך פרעה – אמה וזרת
		שעא	חזקת נעל, גדר ופרץ
		שעב	הערה בענין אחים שותפין

שעג	אורים ותומים, שמאירים דבריהם ומתמימים דבריהם	ת	שכר מצוה על מחשב בלא מעשה ולהיפך
שעד	הבושה לטוב ולמוטב	תא	תפילין מאחדות את האדם עם דברי תורה
שעה	הפסוק (תהלים ח, ט) 'ציפור שמים ודגי הים' כמשל על לומדי התורה	תב	ברכת המזון וזימון בפחות מכזית
שעו	משמעות השם שבת כלה ומלכה	תג	'תשעה וארון'
שעז	סיבת הבכי על יופיו של ר' יוחנן	תד	'הקב"ה מניח תפילין'
שעה	הרגע בו הקב"ה זועם	תה	תפילין של ראש ותפילין של יד - חיזוק הכוחות וקידושם
שעט	לשקר אין רגליים	תו	מקום הנחת תפילין של ראש
שפ	'להנחיל אוהבי יש' - ש"י עולמות	תז	החכמה הפנימית והחכמה המעשית
שפא	הנאת הצדיקים האמתית בעוה"ב	תח	ברכת המוציא כשאין תוריתא דנהמא
שפב	לא לזלזל בעם הארץ	תט	ק"ש לפני תפילה - זיכוך הרצון לפני התפילה
שפג	שמונה מיני טריפות	תי	תפילין - הרחבת הכוחות ללא חיבורם לקודש מחזקים את הסט"א
שפד	קלקול חוט השידרה	תיא	הברכה בעניני עוה"ז מביאה ברכה גם בקדושה
שפה	הרמב"ם ב'פי פרשה שלישית'	תיב	כשרות האמצעים
שפו	חשיבות החזרה על הלימוד	תיג	שלמות השמחה לעתיד לבוא
שפז	בין 'אלוהי הכסף' ל'אלוהי הזהב'	תיד	השלמות - במימוש המחשבה ע"י דיבור ומעשה
שפח	מצות תוכחה על מידות רעות	תטו	התיקון - השפעת היסוד במלכות
שפחא	ברכות אמצעיות למפרע	תטז	ידיעת ההנהגה האלוקית מן הבשר
שפט	פלפול בעניין פת צנומה	תז	השכל והכח - מקורם וקידושם, רומזים לתפילין של יד ושל ראש
שצ	ביאור 'ידיעת היום והשבות'	תיה	מתוך הרע ניתן להבחין בטוב בצורה טובה יותר
שצא	ביאור 'בחלום אדבר בו'		רשימת הפלגות
שצב	זיכרון יום המיתה	תיט	אוהל ומשכן
שצג	ברכת בורא נפשות		
שצד	בדין תעשה ולא מן העשוי בציצית		
שצה	בדין הפסקת שנים לאחד לזימון		
שצו	השגחה על מקום תפילין של ראש		
שצז	ביאור מעשה רבי ור' פנחס בן יאיר		
שצח	ביאור משמעות נשך ותריבת		
שצט	איסור שכרות למלך		

בעזרת מרום וקדוש המשגיח על בריותיו
ורוצה בשמירת חוקיו ומצותיו, אתחיל לסדר דברי בחקר
הישרים, המאירים עינים ונפש משיבים,
וחלקי ישים בין שומרי עדותיו ולדבריו מקשיבים,
ויזכני לקדש שמו הגדול,
ויזכני לשבת בביתו כל ימי חיי לחזות בנועמו
ולהיות אני וזרעי עד עולם מיודעי שמו,
ויפתח לבבי להשכיל בפיקודים הקדושים נאמנים וחמודים,
בשכל זך ונעים. ישגה לבבי ורוחי לרגעים, ואכונן מטעים
בחכמות ומדעים, בכרם האל
הנאמנים בבריתו זרע יעקב,
צאן מרעיתו,
אמן.

ראש אמונה

(א)¹ מצוה ראשונה להאמין באלהותו יתעלה, שנאמר (שמות כ, ב) 'אנכי ד' אלהיך' כו' (ריש ספר המצוות לרמב"ם).

צורת ביאור מצוה זו לע"ד היא כך, שהנה ענין אלהות הוא מפורסם כבר, ומבורר בשכל האדם בטבע שהוא למי שראוי לעבוד וליחל ולעשות כאשר יגזר בלא שום תנאי וקצבה כלל, וכל הדברים שמתבארים בשכל שהם נאותים לאלה, שהם רבים ורחבים. ובזה נצטוינו שכל הדברים המיוחסים באמת לאלה, נדע ונאמין שהם מיוחסים למי שהוציא אותנו ממצרים ונתן לנו התורה². על כן התחיל קודם מתן תורה, שהיה הוא יתעלה מוכן להשמיע להם הדברות, שהם כלל התורה. וגם הזכיר שומרי מצות בכלל הדברות, ממילא ייחס בזה המצות לו יתעלה.

אם כן שמענו שכך היא צורת המצוה, שאותו שנגלה לנו לתן לנו את תורתו הוא האלוה, ולו שייכים כל הדברים שמתבררים שהם שייכים לאלוה, בין אותם שיתבררו על פי השכל הברור האמיתי, בין המתברר בקבלה השלמה, הכל שלו, והוא בעצמו הוא שהוציא אותנו ממצרים. ופשטא דקרא והשכל הישר מורה כך. וכיון שכן, תמיהני למה לא כתבו כן הרמב"ם ושאר מוני המצות כציור הזה.

ולפ"ד אשכחנא פתרי למה שהמשיגים (הקדמת הר"ח קרשקש לאור ה') על מנין הרמב"ם ז"ל רצו לגזור מסברא שאין שייך למנות שורש כל הבנין התורה

1. נדפס בעולת ראייה א עמ' שלו-שלח. 2. הערת הרצ"ה שם ב עמ' תעה, סי' לט: ספרא בחוקותי פרק ג: "אם אין אתם מאמינים בי כל הדברים הללו וכו' אני הוא שעשיתי לכם ניסים במצרים" וכו'. דרשות הר"ן דרוש ט: "שלא היה להם ספק כלל שהיה בעולם מחויב המציאות, אבל מה שהיה מחדש להם עכשיו ומצוה שיאמינו בו, הוא שאמר כמדבר-בעדו אני הוא אותו מחויב-המציאות מנהיגך, והוא פי' אלהיך וכו', והוא שורש המצוה הזאת שנאמין שמאותו שאנו יודעים שהוא מחויב המציאות, ושהשכל הנטוע באדם מחייב זה א"א לחלוק עליו בשום פנים, שממנו מגיעים אלינו מצות ואזהרות". ארחות חיים סי' כה: "ובזה תקיים בלבבך היחוד השלם בהאמין בו כי עיניו משוטטות בכל הארץ ועיניו על כל דרכי איש ובוהן לב וחוקר כליות, כי מי שאינו מאמין אשר הוצאתיך מארץ מצרים אף באנכי ד' אלהיך אינו מאמין ואין זה יחוד שלם, כי זה הוא סגולת ישראל על כל העמים וזה יסוד כל התורה כולה". וע' כוזרי א, כה, ס' החינוך מצוה כה, ראש-אמונה פ' ז ופ' יז, תפארת ישראל פ' לז.

והמצות כולם בכלל המצות.³ ועל פי זה אמרו (השגות הרמב"ן על מ"ע א) שאנכי אינו בכלל המצות. ולפ"ד אמת הדבר שאמונת האלהות וידיעתו יתברך שמו היא למעלה מכל המצות ושורש להם, וזה פשוט ונטוע ומבורר בשכל שיש מציאות אלוה המסדר כל המעשה הגדול הזה אשר עינינו רואות מסודר בעצה ובחכמה גדולה ועמוקה ומדוקדקת מאד. רק מכל מקום אנכי בכלל המצות יחשב מצד שנצטוונו שהאלוה, שלו מיוחדים כל הדברים שראוי שיתיחסו לרוממותו יתעלה, הוא הוציאנו מארץ מצרים והוא הנגלה לנו לתן לנו את התורה.

נמצא שכלל המצוה הוא ליחס לו יציאת מצרים ונתינת התורה, וממילא כל הענינים המושכלים הנולדים מזה בכלל, שעל ידי ידיעתו שהוא הוציאנו מארץ מצרים, אנו לומדים הרבה דברים בידיעת שמו יתעלה, שהוא משגיח בעניני בני אדם⁴ ורוצה בהנהגה טובה ומישרת ושהעוול רע בעיניו, על כן ראה בעני ישראל ונפרע ממעניהם בחמס. ושהוא שומע תפילת הצועקים לו, כי שמע נאקת בני ישראל. ושהוא שומר הברית לאוהביו, ומקיים הבטחתו שמגיע ממנו לנביאיו, כמו שקיים הבטחתו להאבות מה שנתגלה להם בנבואתם. כי כל מה שנזכר בתורה בעניני יציאת מצרים, הכל בכלל. ומנתינת התורה שבה כלולים חוקים ומשפטים צדיקים, בין בפעולות האדם, בין בהנהגתו בין רעיו ועמו ומשפחתו, בין בהנהגת עצמו וסדרי מחשבות לבבו, שיהיה הכל על צד המעלה והשלמות, אנו רואים שרצונו בשלמות בריותיו בתכלית השלמות. וכל המוסיף ללכת באורח ישרה בפעולותיו ולקנות חכמה ודעת אמת, הרי זה עושה רצונו ושומר בריתו ומובטח לו שהוא מאוהביו ועבדיו הנאמנים.

ולבד זה יש מקום לבאר שמצות אמונה תתכן להיות בכלל המצות, אף על פי שהקשו איך תהיה בכלל המצות שהרי הוא המצוה וכמו שכתב הראב"ע (שמות כ, א). ועיי' בספר לב שמח⁵ וספר קנאת סופרים⁶ במה שכתבו בזה. ועל פי מש"כ ענין האלהות היינו ליחס כל מה שמיוחד לאל יתעלה אל מי שהוציא אותנו ממצרים ונתן לנו את התורה, ובכלל המצוה בין הדברים שנמצא מצד התורה מיוחדים אליו, בין מצד הכרת השכל⁷.

(ב) והנה עצם גדר אמונה הוא לע"ד אחרי שידע הוא אמתת הענין, מכל מקום

3. הרצ"ה העיר בסוגריים: וכדחז"ל (מכילתא יתרו כ) במתן תורה ממשל המלך שאמר קבלו מלכותי ואחר כך קבלו גזרותי. 4. לשון הרד"ק בישעיה כו, י. לא, ב. ותהלים קלח, ג. 5. לר' אברהם ב"ר שלמה אלגרי, קושטא ה"ת"ב, דף ק. 6. לר' חנניה ב"ר מנחם קאזיס, ליורנו ה"ת"ק, דף לג, ב - לד, ב. 7. וא"כ לא קשה שאין המצוה רק באמונת מציאותו, אלא בייחוס התכונות

אפשר שיהיה האמת שכוח מלבבו מצד שיתמלאו בלב מחשבות כאלה שהם נגד התולדות היוצאים מהאמת, ואם כן לא יהיה הדבר קבוע בלב. כי הנה יש אמונה מקריית מושאלת לפרט אחד, כמו שנאמין שאיש אמונים פלוני שאני נותן לו באשראי סך פלוני יפרע אותו, זו היא אמונה מושאלת⁸ ומקריית. ומכל מקום נקראת אמונה לא מצד הידיעה לבד, כי אם מצד מנוחת הלב שמקבל דבר זה בשעה זו בקבלה שלמה ואינו מוצא בלב דבר שיסתער לנגד זה, אבל אינה נוהגת אלא לשעה ובדרך רפה. אבל האמונה בד' יתעלה שהיא חובה בכל עת ובכל רגע⁹, הרי החיוב שאחרי הידיעה שנודע לו מציאותו יתעלה, ומה שראוי שיתיחסו לו, יכונן את לבבו באופן שתהיה זאת הידיעה מנוחת תמיד בלב. ואי אפשר זה כי אם שיכין את לבבו בטהרה וביושר ובמעשים נאותים, שאז לא יהיה יצר לבבו מתנגד, והפוך מזה, רק מקבל קורת רוח ואהבה עזה ונעימה קדושה.

ואפשר שתהיה ידיעה בלא אמונה, כגון שיהיה נגד רצונו ורגילותו, לא ישכון בלבבו דרכי האמת כלל. הנה הכתוב אומר בקללות (דברים כח, טו) 'ולא תאמין בחיך', אף על פי שיודע שהוא חי. אלא שממאס החיים והם נגד רצונו כל כך עד שהמחשבה הכללית שהוא חי היא מרה לו, וממילא אינה שוכנת בלבבו ואינו מאמין אף על פי שיודע. [וא"ת] שהכונה שיהיה מסופק אולי ימות, הרי אומר כבר 'והיו חיך תלואים לך מנגד', אלא הכוונה כמו שכתבנו בגדר אמונה, ועיקר המצוה להודיע שזהו התכלית וההקדמות יחקור האדם [-].

וכן אמר חבקוק הנביא (ב, ד) 'וצדיק באמונתו יחיה'. שהכונה שמצד הטבע, החיים היא ידיעה באדם שהוא חי, ומצד שהחי נאהב מהלב ומתקבל מאד, על כן גורם שתמיד מונח הציור בלב של האמנת החיים אצל כל אחד. והצדיק, אמונתו כל כך דבוקה בלבבו ומושגת היא עם כל כוחות נפשו, עד שתמיד שוכנת בפעל בלב ומשמשת עם כל פעולותיו באין התנגדות כלל, ואינה מעכבת שום פעולה ושום מחשבה, כמו שהרגש החיים אף על פי שהוא תמיד בפעל בלב אינו מעכב לשום פעולה ומחשבה, מצד שאי אפשר שאיזה ידיעה תעכב על אחרת כי אם כשהנפש נטרדת ממנה קצת, אבל מה שדבוק כל כך בנפש עד שמקבלת רק נועם שלם ומקובל מכל צד בלא שום התנגדות משום צד כלל, אין הנפש טרודה כלל, והיא עיקר מנוחתה עד שתוסיף על ידי זה תת כוחה לעבוד

הנ"ל אליו ית'. 8. ראה אברבנאל על מו"נ א, נ. 9. ע"פ החינוך מצוה כה והובא בביאור הלכה על או"ח סי' א.

ולהשכיל. וזאת היא מעלת הקדושים העוסקים בכל דרכי העולם ודבקים בחיי אמונתם, והבן בדברים^{10 11}.

(ג) ועתה נדבר בענפים היוצאים משרשי מצוה זו כפי קוצר המשיג.

הנה לפ"ד שצורת המצוה להאמין שהאל יתעלה, שהוא האלהים, הוא נתן לנו את התורה, והוא הוציאנו ממצרים מבית עבדים, הנה במה שהוציאנו ממצרים כלול שכל טובות חמירות הכל מידו יתברך לנו, שעבד רשות אחר עליו (גיטין מ, א¹². פסחים פח, ב¹³) ואין טובו בידו. ומה שנתן לנו את התורה שבה כלול כל טוב האמיתי בהצלחת הנפש הנצחית, יורה שכל טוב נצחי ממנו יתעלה לנו. ובזה נדע כי בהדבקנו בו יתברך יושפע לנו כל טוב חמרי ורוחני. ממילא יצא לנו שאין הטובות החמירות מזיקות לדבקות בו יתברך כשהן הולכות על דרך התורה. ונכלל בזה מה שכתוב (משלי ג, ו) 'בכל דרכיך דעהו', וכל מעשיך יהיו לשם שמים שאמרו (אבות ב, יב), והיינו שאי אפשר כלל שיהיה רצון אחר שולט כי אם רצון אדון המיוחד הטוב האמיתי יתברך. וכיון שהנהגה גדולה נתלית בקיום החמרים וכל צרכיהם, והם מיוסדים ומתנהגים בחכמה רבה, אם כן הכל הוא רצונו יתברך, ואי אפשר שיהיו בהחלט נגד רצונו, רק שצריך ללמוד איך להנהיגם על פי רצונו הטוב.

וכמו ששני תנאי מצווה זו אחת מהן לא תשתנה צורתה לעולם ולעולמי עולמים, והשנייה תלויה במעשי ישראל והכנתם - כי נתינת התורה היא חק ולא יעבור, לעד ולעולמי עולמים, הטוב הנצחי לא סר מבית יעקב ולא יסור, 'ועמך כולם

10. הערת הרצ"ה בעולת ראה שם: מורה נבוכים ח"א פ' נ: "כי ההאמנה אינה הענין הנאמר בפה, אבל הענין המצויר בנפש כשיאמינו בו שהוא כן כמו שצויר" וכו'. מוסר-אביך עמ' א-ב: "אמתת גדר האמונה, צורתה כמו שהיא מיושבת בנפש וכו' המקובל קבול טבעי אל הדעת ומרנין ומרחיב ומשמח את הנפש". אמר כקאאמו"ר הרב זצ"ל, שלעומת ערך מעלתה של החכמה, שהיא גורמת ומסבבת את החיים, "החכמה תחיה בעליה", הנה ענינה של האמונה הוא שהיא בעצמה היא מהות החיים, "צדיק באמונתו יחיה". כוזרי א עח: "ואל יהיה רחוק בעיניך הראות רשמי ענינים אלהיים בעולם הזה התחתון כשהיו החומרים ההם נכונים לקבל אותם, וזהו שורש האמונה ושורש המרי" וכו'. דרך אמונה ר' מאיר גבאי (פי' עשר ספירות על דרך שות" סוף סי' ב): "ולפי שהוא נעלם הוא שורש האמונה ושורש המרי ועל זה נאמר וצדיק באמונתו יחיה", ושם (תשובת העשר שאלות ע"ד החכמה האמתית, סוף סי' א): "ולפי שבשמו היה כל הוה ונברא הכל, כענין כל הנקרא בשמי וגו', ולזה הוא עיקר כל נסתר ונגלה, והוא שורש האמונה ושורש המרי, ועל המאמין נאמר וצדיק באמונתו יחיה כי זה עיקר האמונה והאמונה תחיה בעליה".¹¹ עד כאן נדפס בעולת ראה. ¹² "עבד שיש רשות לרבו עליו קרוי עבד, שאין לו רשות לרבו עליו אין קרוי עבד".
¹³ "מה שקנה עבד קנה רבו".

צדיקים לעולם ירשו ארץ' כתיב (ישעיה ס, כא). וההוצאה מבית עבדים לחירות שהיא בגילוי הטוב החמרי סר מהם בשעת קלקלתם, וחוזרים ומשתעבדים - כן המכוון לעומת איך שהכל, בין השלמת הטוב האמיתי, בין השלמת הטוב החמרי, הכל הוא רצונו יתברך. כשישראל עושים רצונו מתגלה איך הכל רצונו והכל נמשך לקדושתו יתברך. כי החירות והפדיה מארץ מצרים עומד בתוקפו כשהם תקיפים בעולם ובני חורין. אבל בעת הזעם שהפדיה מארץ מצרים אינה בגילוי, אז לעומת זה מתעלם גם כן איך הוא רצונו יתברך עניני החומר וכל הדרוש להם, ומשתכח אור האלהי על ידי העסק בצרכי החומר, והתאוות גוברות על השכל עד שצריך להחלישם על ידי הפרישה מהם [- - -] ונשאר גילוי רצונו יתברך כי אם במצות ובת"ת, וענייני החומר נעשים כמוכרחים שאי אפשר מבלעדם.

(ד) מאלה הענפים זכינו לאשכולות בדברי תורתנו, בביאור פסוקי פרשת פנחס בתפילת משה רבנו ע"ה, שיתן ד' על עמו איש לנהלם על מי מנוחות, 'יפקוד ד' אלקי הרוחות לכל בשר איש על העדה, אשר יצא לפניו ואשר יבא לפניו ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת ד' כצאן אשר אין להם רועה. ויאמר ד' אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו. והעמדת אותו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצוית אותו לעיניהם' וגו'. ואחר כך אצל העשיה כתיב, 'ויקח את יהושע ויעמידהו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה. ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו' וגו' (במדבר כז, טז-כג). וראוי לבאר במקראי קודם אלו, מה שכינה בתפילה זו את הקב"ה בתואר 'אלקי הרוחות לכל בשר'. גם מ"ש בתפילה סתם 'איש על העדה', ואחר כך יחסם בשם עדת ד', שאמר 'ולא תהיה עדת ד' כצאן אשר אין להם רועה', אשר הכפל גם השינוי צריכים ביאור.

עוד זאת העירני כבוד מורי חותני הגאון נ"י¹⁴ שאצל הצוואה כתוב שיקח את יהושע ויסמוך ידו עליו תחילה, ואחר כך יעמידהו לפני אלעזר הכהן וכל העדה, ואחר כך יצוהו. ואצל העשיה אמר שתחילה העמיד אותו לפניו, ואחר כך סמוך ידיו עליו, הקדים ההעמדה אל הסמיכה. נוסף לזה השינוי שצוהו הקב"ה לסמוך ידו עליו דאחת היא, והוא סמוך בשתי ידיו. כבר אמרו חז"ל (במדב"ר כא, טו מובא בתוס' ב"ק צב, ב ד"ה חמרא) שטובת עין נהג בו, וראוי להתבונן במהות הטובת עין. וגם לא על מגן היה כך, שהשי"ת יצוהו רק לסמוך בידו אחת והוא מצד טובת עין יסמוך בב' ידיו.

14. הגאון האדר"ת.

וכל אשר עיני שכל לו ישכיל כי כל אלה הענינים שתורתנו הקדושה עסקה בפרטיותם, גדולים המה בערכם מאד, וכל פעולה היתה עושה רושם גדול במצב התורה הכללי שבישראל, ויחש פעולת התורה בעם ד', ואיכות היחש והפעולה. כי המסירה הראשונה ממש רבנו ע"ה ליהושע היתה הצעד הראשון הנשאר לעולמים שיצאה תורת ד' מאת נביאו הנאמן לידי תלמידיו, לרעות על פיו בישראל כחפץ ד' מבלי להוסיף ולגרוע. ומעריך הנידון נשכיל אל הפעולות הנעשים בזה על פי השי"ת, כי הכל נעשה בדקדוק עצום ותכלית נשגב המובט בראיה אלקית, אחרית דבר בראשיתו. ומה שנעשה על פי ציווי יתברך ראוי הוא שיהיה מצוה, ומה שנעשה על פי טובת עין ממש רבנו ע"ה כך היא דרך השלמות בזה שיהיה דוקא על פי טובת עין, והוא עצם כונת רצונו יתברך, רק העבודה הזאת לנו להבין בדברים טעם שכלי בעה"י.

והנה חז"ל אמרו בנדרים (לה, א) מתחילה לא נתנה תורה כי אם למשה וזרעו, אלא שנהג בה טובת עין ונתנה לישראל. ופריך הגמ' דאי אפשר לומר כן, ומסיק שצריך התורה ודאי לישראל נתנה, ומה שנהג משה רבנו ע"ה טובת עין הוא רק בפלפול בעלמא. ומהות הפלפול הזה שזכינו על ידי טובת עינו של משה רבנו ע"ה צריך ביאור, ש[אין] לומר שהוא פלפול הלכה לברר המסופק, שהוא דבר מוכרח לתורה שיסתפקו ברבות הימים בתולדות היוצאים מהענפים, ושידונו בזה על פי הוראת השרשים שמהם מתפשטים. וזה הפלפול הוא הנהוג באומה באמת, ובלעדו לא יצויר קיום ואפשרות לכל פרטי תורה הקדושה שה[דינים] מתרבים לפי המקרים והנושאים. והנלע"ד שמה שקראו חז"ל בזה פלפול בעלמא, דבר גדול הוא והדבר ראוי שיבא לנו על ידי טובת עין של משה רבנו ע"ה.

(ה) ונבאר ענין שימת מלך בישראל, שבתורה כתוב 'שום תשים' וגו' (דברים יז, טו). וראינו שבימי שמואל כשבקשו מלך היה זה קלקול מהם, עד שאמרו חז"ל (סנהדרין כ, ב) שכשרים שבדור כהוגן שאלו והמקולקלים קלקלו. וגם השאלה כהוגן והקלקלה צריכים ביאור, ופשוטא דקרא (שמואל-א ח, ז) שאמר השי"ת לשמואל 'לא אותך מאסו כי אם אותי'.

אמנם יבואר על פי המובן כי לפקח על עניני גוי גדול וקדוש עם ד' אלה, נוחלי תורת ד', צריך פקוח חומרי ופקוח רוחני. כל הדברים המכשירים לשוב העולם כפי הנהגת ממלכה, לצורך שעה ולצורך דורות. כל החכמות הדרושות לזה, וכל לימודי המלאכות והמכשירים אותם, הכל מוכרח לגוי גדול ומצויין בתבל שיעשו